

Ірина СКУБІЙ

Jones, Geoffrey. *Profits and Sustainability. A History of Green Entrepreneurship.*
Oxford: Oxford University Press, 2017.

Ірина Скубій – кандидатка історичних наук, доцентка катедри ЮНЕСКО
«Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківського національного технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка.

Сучасне суспільство є свідком того, як негативний антропогенний вплив на навколишнє середовище став одним із найбільших викликів для подальшого існування людства. Глобальна зміна клімату, яку вже відчувають на собі жителі всіх континентів, вимагає рішучих і колективних дій усіх країн, міжнародних організацій та наукових установ. Провідні вчені з усього світу проводять теоретичне осмислення проблем довкілля й шукають нові можливості успішного подальшого співіснування людини та природи. Книга Джеффри Джонса (Geoffrey Jones), відомого фахівця в галузі економічної історії, викладача історії Гарвардської бізнес-школи, є яскравою ілюстрацією того, як ідеї інвайроменталізму¹ стають мейн-стрімом у сучасній науці та історії зокрема.

Зацікавлення історичними коренями відносин людини та природи, становлення природоохоронних рухів і різних повсякденних практик, пов'язаних із ними, є вже усталеним полем дослідження у світовій історіографії. Вона представлена численними працями, в яких розглядається еволюція природного середовища планети у взаємозв'язку з людською діяльністю, починаючи від зародження людства і до сьогодення². Мультидисциплінарність наукової проблеми дозволяє долучати до академічної дискусії і напрацюван-

---

¹ Інвайроменталізм (енвайроменталізм, енвайроментологія) (англ. мовою “environmentalism”) – політичний, соціальний та філософський рух, який поширився в ХХ столітті, спрямований на посилення заходів захисту та збереження навколишнього середовища.

² John Robert McNeill, *Something New Under the Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World, The Global Century Series* (W. W. Norton & Company, 2001); Hughes J. Donald, *An Environmental History of the World: Humankind's Changing Role in the Community of Life* (Oxford: Routledge, 2001); Neil Roberts, *The Holocene: An Environmental History* (Oxford: Blackwell, 2014, 3rd ed.); Carl A. Zimring, *Clean and White A History of Environmental Racism in the United States* (NYU Press, 2016).

ня з економічної історії та антропології, зокрема в питаннях щодо зв'язків і перспектив проблем довкілля й економіки³. В українській історіографії напрям, який присвячений вивченню подібних питань, майже відсутній, за винятком деяких робіт у галузі археології⁴.

Рецензована книга є спробою поєднання напрацювань з історії підприємництва та становлення інвайроменталізму як соціального руху. Книга Джеффри Джонса розкриває історію зеленого підприємництва від XIX століття і до сучасності. Читач має можливість ознайомитися з першими кроками свідомих рухів у сфері збереження довкілля, зеленими намірами ("green intentions"), які представлені в першій частині книги, та проаналізувати у другому розділі, у який спосіб відбувалася їхня еволюція до масштабів підприємництва ("green business").

У вступній частині автор розлого аналізує підприємництво в контексті концепції сталого розвитку, посиляючись на теорію нобелівського лауреата з хімії Пауля Крутцена (Paul Crutzen) та біолога Юджина Ф. Стормера (Eugene F. Stoermer) про існування нової геологічної епохи – антропоцену. Як вони довели, у цей період багато геологічно важливих умов та процесів були фундаментально змінені людською діяльністю⁵. Посилаючись на Гаррета Гардіна (Garrett Hardin), автор далі показує, що зворотною стороною зростання продуктивності й багатства індивідів стала та шкода суспільному благу, якої завдав кожен із них⁶. Фактично до середини 1960-х рр. не було навіть можливості широкого обговорення того, що людська діяльність впливає на зміну клімату, зокрема й дискусій щодо нагрівання планети (с. 11), оскільки поодинокі голоси тих, хто говорив про всі ці проблеми, були ледве чутні.

Книга присвячена вивченню цих унікальних і спочатку майже ніким не почутих голосів приватних підприємців, які намагалися зробити свій внесок у збереження навколишнього середовища. Саме тому акторами цього дослідження представлені чоловіки та жінки, героїчні та ексцентричні індивіди, як їх називає автор, які були власниками різних підприємств. Автор продемонстрував, як ідеї ініціаторів-одинаків переросли в потужні соціальні рухи, охоплюючи і впливаючи на великі колективи, громади й уряди. Загалом до-

³ Eric Hirsch, ed. by James G. Garrier, *Environment and economy: mutual connections and diverse perspectives, A Handbook of Economic Anthropology* (Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar, 2005), 370–388.

⁴ Андрій Петрович Томашевський, *Населення Східної Волині V–XIII ст. н. е. (система заселення, екологія, господарство)*: дис... канд. іст. наук. К., 1993; Руслан Германович Шишкін, *Господарство та екологія населення Середнього Подніпров'я в I–V ст. н. е.*: дис... канд. іст. наук (Київ), 1996; Наталія Стеблій, «Природне середовище в процесах заселення Північно-Східного Прикарпаття (I ст. до н. е.–середина I ст. н. е.)», *Carpatica – Карпатика*, вип. 33. Давнина і сучасність (2005): 58–72.

⁵ Paul Crutzen & Eugene F. Stoermer, "The Anthropocene," *Global Change Newsletter* (May 2000), <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>. Accessed March 14, 2018.

⁶ Garrett Hardin, "The Tragedy of the Commons," *Science, n.s.*, 162, no. 3859 (December 13, 1968): 14–15.

слідник показує, що зелене підприємництво зароджувалося в умовах відсутності в суспільстві широкого й осмисленого розуміння проблем природи й довкілля. Джеффри Джонс зміг вдало поєднати напрацювання багатьох попередників у вивченні зеленого підприємництва. Він також детально пояснив значення діяльності різних видів бізнесів, «стартапів» для екологічного руху та вписав їхні досягнення і спроби в контекст економічної історії та зеленого підприємництва. Насамперед автор намагається дати відповідь на питання, що рухало та було мотивацією для зелених підприємців? У який спосіб вони реалізовували свої стратегії? Які були їхні фінансові та сталі результати? Зрештою, чи могло і чи може бути поєднання у підприємницькій діяльності двох цілей: отримання прибутку та забезпечення сталого розвитку?

Як говорить сам автор, його праця не є «історією про брудні фірми, які намагаються очиститися, а про нові, котрі створювалися спеціально для забезпечення сталого розвитку» (с. 13). Перед читачем постає цікаве дослідження, яке є комплексним поглядом на взаємопов'язані галузі економіки, їжу, красу, енергію, відходи, архітектуру, туризм та фінанси, через які й відбувалося переосмислення впливу людини на природу. Тому для розуміння подальшого контексту роботи, що є важливо для непідготовленого читача, Джеффри Джонс звертає увагу на термінологічний апарат, який він використовує. Визначення «зелене підприємництво» він представляє як таке, що охоплює організацію неприбуткового бізнесу, який мотивований бажанням досягнення стабільності в розвитку навколишнього середовища (с. 13).

У першому розділі «Зелені наміри» автор простежує еволюцію зеленого підприємництва, починаючи з XIX століття зі створення зеленого бізнесу у сфері їжі та енергії до кінця XX століття (с. 23). Як свідчать результати дослідження, перша хвиля інвайроменталізму була дуже непомітною та не мала фінансового успіху, але її історія довела, як складно створювати альтернативи вже усталеному капіталістичному розвитку. Серед найбільш помітних і знакових прикладів зеленого підприємництва розглядається бізнес у сфері здорового харчування та стилю життя, наприклад, сільськогосподарські підприємства з вирощування екопродуктів і торгівлі ними, заклади для відпочинку й оздоровлення, видавництва, які мали просвітницьку місію та спеціалізувалися на поширенні цих ідей серед широкої аудиторії. Їхні власники були абсолютно впевнені в тому, що вплив індустріалізації на їжу та ведення нездорового міського способу життя ведуть до руйнування людського здоров'я і, як наслідок, становлять загрозу для суспільства (с. 31).

Цінністю цієї книги є те, що, крім погляду на зародження зеленого руху з позиції економіки й підприємництва, в одному із пунктів монографії він розглядається у взаємозв'язку з філософською думкою. На думку автора, погляди Рудольфа Штайнера (Rudolf Steiner), засновника езотеричної духовної течії, школи антропософії, стали джерелом мотивації для цілої когорти зелених підприємців (с. 31–38). Розуміння того, що відбувалося поза сферою підприємництва, дає можливість читачу побачити, як суспільна й гуманітарна думка реагувала на проблеми довкілля.

Наприкінці XIX століття виник другий напрям зеленого підприємництва, який був оснований на прагненні використовувати енергію вітру й сонця. Власники цього типу бізнесу мали змішану мотивацію. Їхні соціально-релігійні погляди поєднувалися з ідеями необхідності налагодити постачання енергії в сільській місцевості та європейських колоніях. У цей період створювалися товариства з використання вітрової енергії, сонячні заводи та енергетичні компанії. Ці кроки у напрямку зеленого руху призупинились зі зменшенням цін на горючі корисні копалини, але саме такий вид паливно-енергетичних ресурсів через кілька десятиліть стане джерелом нових ідей, пов'язаних із необхідністю збереження планети від катастрофічної зміни клімату (с. 48).

Наступний період, 1930–50-і роки, розглядається у книзі як час, коли ідеї зеленого підприємництва не мали майже ніякого впливу і увага до проблем навколишнього світу, яка була напередодні Першої світової війни, розсіялася. У той же час саме в цих непростих умовах з'являлися підприємства з вирощування й розповсюдження органічної їжі, натуральної косметики, створювалися архітектурні об'єкти, «дружні» до навколишнього середовища.

1960–70-ті роки стали часом появи другої хвилі інвайроменталізму, яка привернула увагу всієї людської спільноти до проблем природи. У цей період з'явилися підприємства з виробництва органічної їжі, пропагування натуральної краси, діяльність яких стала комерційно вигідною, що і відрізняло їх від попередників. Внаслідок наявності взаємозв'язку між архітектурою та навколишнім середовищем було започатковано новий напрям «архологія»⁷ (с. 107). Визначальною рисою цього періоду стало те, що частина зелених підприємців була керована релігійними поглядами, тоді як новим явищем стала поява прихильників контркультури, нового екологічного та соціального рухів.

Заключний пункт першого розділу автор присвятив актуальним і зараз видам зеленого підприємництва у сфері перероблення відходів і туризму. Хоча власники цих бізнесів мали передусім комерційну мету, Джонс пропонує ширше подивитися на особливості їхньої діяльності. Як може побачити читач, автор не є абсолютним прихильником такої реалізації ідей інвайроменталізму, оскільки вони мають негативні наслідки для природи: зростання кількості і площ сміттєзвалищ; створення масових курортів для відпочинку та знищення унікальних пляжів, флори й фауни; численні авіа- та автомобільні перевезення і зростання викидів отруйних речовин в атмосферу.

Утім, всі розглянуті вище види підприємств ще не можна повною мірою розглядати як приклади потужних ініціатив, а лише як наміри і перші кроки діяльності у сфері забезпечення сталого розвитку. Тому другий розділ книги присвячений саме зеленому бізнесу – «заробляння грошей при збере-

⁷ Унаслідок об'єднання термінів «архітектура» та «екологія» утворився новий науковий напрям «архологія». Див. англ. мовою: architecture + ecology = archology.

женні світу» (с. 173). Серед його визначальних рис – брендування органічних продуктів, їхня глобалізація та вихід на зовнішні ринки, розвиток ринку натуральної краси, поширення екологічної архітектури, підйом екотуризму. Досягненням зеленого підприємництва кінця XX – початку XXI століття стало доведення на реальних прикладах того, що, навіть заробляючи гроші, можна дбати про збереження планети. Результатом нового осмислення підприємництва стала поява економічних теорій, які намагалися поєднати ідеї розвитку капіталізму з екологічною діяльністю, – природний капіталізм (“natural capitalism”)⁸. Іншим наслідком зростання екологічної обізнаності стала поява систем сертифікації і стандартизації у сфері зеленого бізнесу, а необхідність спільних дій для реалізації масштабних проєктів відобразилася в інституалізації екологічного підприємництва.

На думку автора книги, фінансова підтримка також є важливою для розвитку зеленого бізнесу. Він пропонує поглянути на особливості та шляхи залучення коштів у цю сферу. Своєю чергою нова роль фінансів спричинила необхідність переосмислення їхнього значення в забезпеченні та утриманні сталого розвитку. Прикладом таких змін стала поява соціально-орієнтованих банків, які надавали допомогу малим зеленим підприємствам. Усупереч скептичному сприйняттю цієї ініціативи, її невеликі масштаби та маргінальний характер, такі заходи фінансових інституцій стали впливовими та важливими для підтримки зелених ініціатив (с. 300).

Знаковим чинником виходу проблем екології та підприємництва на новий рівень була підтримка державних інституцій, яка активізувалася після 1980 року і відобразилася в заохочуванні до перероблення відходів, розширенні вітрової та сонячної індустрії. Утім, аналізуючи це питання, Джеффри Джонс пропонує ширше поглянути на особливості співробітництва держави й зеленого бізнесу. Варто враховувати не лише її позитивні, але й негативні наслідки та впливи на природу. Як приклади таких суперечностей він розглянув діяльність великих нафтових корпорацій, які інвестують у виробництво сонячної енергії, але при цьому є одними з найбільших забруднювачів екології. Автор ставить читачу питання, чи можливо і далі отримувати прибуток, але водночас менше виробляти відходів та споживати енергії? Очевидно, ця проблема ще потребує вивчення та подальшого розв’язання.

Останнім часом ми є свідками того, як великі корпорації в багатьох галузях промисловости стають «зеленими». За даними 2016 року серед підприємств, які досягли найбільших успіхів у сфері сталого розвитку в усьому світі, визнано такі: *BMW*, виробник дорогих німецьких автомобілів; *Dassault Systems*, французька компанія програмного забезпечення; *Outotec*, фінська інженерна компанія; *the Commonwealth Bank of Australia*, комерційний банк

⁸ Див. детальніше: Paul Hawken, Amory Lovins, and L. Hunter Lovins, *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. (Boston: Little, Brown and Company, 1999); Gary Hirshberg, *Stirring It Up: How to Make Money and Save the World* (New York: Hyperion, 1999).

Австралії; *Adidas*, німецька компанія з виробництва спортивного одягу⁹. Великі глобальні корпорації мають значні ресурси та потенціал для впровадження технологічних інновацій. Утім, як і в аналізі попередніх проблем, Джеффри Джонс бачить у їхній діяльності певні недоліки та не прагне перебільшувати значення цих компаній, натомість акцентує увагу на наявності своєрідної прірви між корпоративною риторикою та реальністю (с. 368).

Зрештою, у своїй книзі автор не претендує на розв'язання всіх проблем сталого розвитку, а пропонує комплексний, детальний і зважений аналіз непростих взаємовідносин підприємців, корпорацій, державних інституцій та споживачів, які мають об'єднатися для досягнення спільної мети – збереження екології та навколишнього середовища. Ключове питання, до якого він звертається чи не в кожному пункті своєї монографії і яке увійшло в назву праці, – як отримати прибуток та забезпечити сталий розвиток? Результати дослідження спонукають до переосмислення ролі бізнесу в екологічних ініціативах та надання його діяльності нового розуміння.

Книга гарвардського історика вже здобула схвальні відгуки світової наукової спільноти. Вона є досконалим поєднанням вивчення проблем екологічної та економічної історії і, безперечно, варта уваги українських дослідників.

---

⁹ Kathryn Dill, "The World's Most Sustainable Companies 2016," *Forbes*, January 22 (2016).